

Väittelyä

Mikä on totuus?

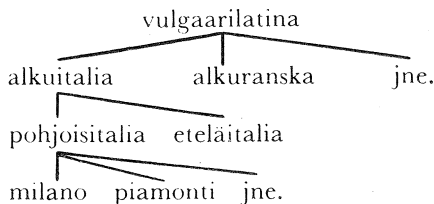
Virittäjässä 1956 s. 85 Bo Wickman väittää, että »viime vuosina uralilaisessa kielentutkimuksessa on esiintynyt pyrkimyksiä hylätä tai ainakin syrjäyttää perinnäisen vertailevan kielentutkimuksen metodit ja tulokset». Oikeampi olisi sanoa: avartaa perinnäisen vertailevan kielentutkimuksen metodeja. W. sanoo: »Tuntuu miltei siltä, että olisi olemassa tunnepitoista vastenmielisyyttä vanhaa ja hyväperustaista vertailevaa metodologia vastaan». Sanoisin: järkipäistä vastenmielisyyttä vanhaa Darwinin-Schleicherin sukupuuteoriaa ja mekaanista nuogrammaattista vertailevaa metodologia vastaan. Miten tämän metodin johdonmukainen soveltaminen saattaa

viedä adbsurdum, sen on näyttänyt Björn Collinderin toinen oppilas J. Angere väitöskirjassaan »Die uralojukagirische Frage» (Uppsala 1956), jossa sanotaan: »Das Jukagirische ist mit dem Uralischen *nur* unter der Bedingung verwandt, dass mit dem Uralischen gleichzeitig auch das Altaische, Indoeuropäische und Tschuktschische verwandt ist» (227). A:n lopputulos on: »drittens darf man es noch nicht für endgültig bewiesen ansehen, dass die Entsprechungen zwischen dem Uralischen, Indoeuropäischen, Altaischen, Tschuktschischen und Jukagirischen tatsächlich aus der Urverwandtschaft dieser Sprachen zu erklären sind, obgleich ich selbst Ur-

verwandschaft hier für wahrscheinlicher halte als Entlehnung» (230). »Urverwandschaftilla» tarkoitetaan polveutumista yhteisestä alkukielestä. Väittelyssä opponenti Wickman ei yhtynyt A:n skeptisismiin, vaan katsoi, että A. on todistanut jukagiirin ja uralin alkusukulaisuuden. Mutta varmaan suuri enemmistö konservatiivisiakin uralisteja niin tunne- kuin järkipäisesti kieltäytyy tunnustamasta yhteistä indoeurooppalais-uralilais-altailais-tšuktšilais-jukagiirilaista tms. alkukieltä. Sekä indo-eurooppalaisessa että yleisessä kielitieteessä alkoi kriittinen suhtautuminen yksinkertaiseen sukupuuteoriaan jo aikaisemmin. Ensimmäiset tunnetut tämän teorian vastustajat ovat H. Schuchardt ja J. Schmidt. Vahvemmaxi kritiikki muuttui 20. vuosisadan toisella neljänneksellä, mutta erittäin uhkaavan muodon se on saanut vasta tällä vuosikymmenellä. Koska näitä mielipiteitä tähän asti ei juuri ollenkaan ole selostettu Virittäjässä, niin sallittakoon tässä esittää pari kuvaavaa sitaattia viime vuosilta.¹

Lontoossa 1952 pidetyn VII kansainvälisen lingvistienkongressin johdosta kirjoitti J. Fourquet: »Mutta vanhan »sukupuuteorian» pohjalla opettaminen jatkuu (muutamin rajoituksin), koska emme tiedä vielä, millä sitä korvata» (Seventh International Congress of Linguists, Preliminary Reports, 156). 1953 puhuu J. Knobloch tieteilijöistä, jotka eivät pysty vapautumaan »von der einseitigen und veralteten Stammbaumtheorie» (Lexis 3 293—). A. Tovar katsoo 1954 »Word»-aikakauskirjan (344—) nykyajan kielitieteelle omistetussa numerossa, että indo-eurooppalainen suku-

puu alkukreikan, alkubaltoslaavin ym. kielineen yhtä vähän kuvastaa kompiloitunutta todellisuutta kuin seuraava naurettava (ridiculous) kaava:

Yhtä vierasta todellisuudelle olisi esim. johtaa pohjois- ja eteläviroa jostakin alkuvirosta. Onko lapin murteiden johtaminen alkulapista parempi?

W. varoittaa »taipumuksesta, joka helposti vie mielivaltaan ja turhiin oletamuksiin, kun jätetään todellisuuden luja pohja». Kuten jatkosta ilmenee, W. tarkoittaa »olettamuksilla» rakenteellisia vuorovaikutuksia eri kielten välillä ja »todellisuuden lujalla pohjalla» alkukieltä. Siinä tapauksessa on myös *todellisuus* eräs sellainen termi, joka on saanut uuden sisällyksen (vrt. *demokratia* ym.). Itse asiassa alkukieli on abstraktinen kuvitelma. Englantilainen kielentutkija W. S. Allen väittää suorastaan, että alkukieli tuntuu kuuluvan pikemmin keksinnön (figment) kuin kuvitelman (fiction) kategoriaan (Transactions of the Philological Society 1953 77). Alkukieltä pidetään tavallisesti työhypoteesina. Sellaiseen on lupa vain silloin, kun se auttaa selittämään ja järjestämään faktoja tai löytämään uusia faktoja ja lakeja. Mitä suurin erehdys olisi pitää hypoteettisia, rekonstruoituja muotoja ja kieliä todellisuutena. Valitettavasti täytyy myöntää, että

¹ Eräillä tahoilla tunnetaan sukupuun ja alkukielen arvostelijoista ainoastaan N. Marr. Alkukielen vastustajien kutsuminen marrilaisiksi on yhtä hyvä kuin nimittää sen puolustajia staliniilaisiksi, koska alkukieli pääsi Neuvostoliitossa kunniaan Stalinin Marria vastustavien kirjoitusten ansiosta.

alkukieli- ja sukupuuhypoteesin mekaaninen soveltaminen on tavallaan haitannut vertailevaa kielentutkimusta. Suomalais-ugrilaisella alalla voi sen laskuun merkitä mm. seuraavan: (1) Se on estänyt lapin kysymyksen ratkaisemista ja näkemästä lapin ja muiden pohjoisten uralilaisten (ja myös ei-uralilaisten) kielten yhteisiä piirteitä. Lappi ei ole millään tavalla ollut sovitettavissa Setälän sukupuukaavaan, ja tämä on selvänä todistena sellaisen metodin yksipuolisuudesta (vrt. sitä vastoin Y. H. Toivosen kontaktiteoriaa). (2) Se on estänyt tutkimasta ja selittämästä uralilaisten ja toiselta puolen indo-eurooppalaisten, altaailaisten, paleosiperialaisten ym. kielten yhteisiä piirteitä, koska useat eivät voi hyväksyä »alkusukulaisuuden» ideaa. (3) Se on estänyt seuraamasta ja selittämästä eräiden suomalais-ugrialaisten sekä niiden naapurin- mutta ei-sukulaiskielten rakenteellisia (jopa äänteellisiäkin) yhteisiä piirteitä (esim. itämerensuomalaisten sekä skandinaavisten, balttilaisten ja slaavilaisten kielten yhteisiä piirteitä). (4) Se on vienyt harhateille arkeologit, etnologit ja folkloristit sekä luonut näennäisprobleemeja.

Kahden kielen »sukulaisuuden» ei tarvitse merkitä, että ne polveutuvat yhteisestä »alkukielestä», vaan saattaa tarkoittaa ainoastaan sitä, että niillä on useita, vanhoihin yhteyksiin perustuvia isoglosseja. Suomalais-ugrilaisen Seuran ulkomaisen jäsenen ja 20. vuosisadan vertailevan kielitieteen tunnetuimpiin kuuluvan edustajan, edesmenneen C. C. Uhlenbeckin katsantokannan huipentaa J. P. B. Joselin de Jong seuraaviin sanoihin: »Nuogrammaattinen käsitys 'alkusukulaisuudesta', 'geneettisestä sukulaisuudesta' ja 'alkukielestä' ei millään tavalla vastaa todellisuutta. Tunteuussamme syvemmälle kielen his-

toriaan emme näe murteiden luvun vähenevän, vaan pikemmin lisääntyvän. Tästä seuraa, että suurten kielikompleksien kuten indo-eurooppalaisen tai urali-altailaisen suhteellinen yhtäläisyys ei pohjautu keskinäiseen homogeenisuuteen, vaan on olennaisesti tulosta akkulturaation sentraalisesta prosessista, jossa pitkäaikaisen assimilaation ohella on ollut osansa myös sekundaarisilla erilaistumisilla ja monenlaisilla uudestiryhmittymisillä. Lopulta se, jota tavallisesti sanotaan 'alkusukulaisuudeksi' tai 'geneettiseksi sukulaisuudeksi', ei ole mitään muuta kuin hyvin useihin vanhoihin kosketuksiin perustuvien isoglossien omaksumista. Itse asiassa ei ole mitään olennaista eroa indo-eurooppalaisen kompleksin sisäisen sukulaisuuden ja uralilais-indoeurooppalaisen tai eskimolais-indoeurooppalaisen sukulaisuuden välillä, jotka ilmenevät isoglossien huomattavasti pienemmässä luvussa» (Lingua 3 252—, vrt. Uhlenbeck, *Med. d. Ned. Ak. v. Wet., Lett.*, NR 4: 7, myös SUST 67 396—). Tunnettu italialainen indoeuropeisti V. Pisani kirjoittaa: »Es hat nie ein Urgermanisch, Urslavisch usw. gegeben, sondern über mehrere idg. oder indogermanisierte Dialekte haben sich eine Anzahl Isoglossen verbreitet, die denselben ein gemeinsames Aussehen verliehen haben; andere Isoglossen haben das ganze Gebiet nie bedeckt, und so können Unterschiede, die zwischen zwei oder mehreren Gruppen demselben Zweig angehöriger Sprachen bestehen, in die Zeit des gemeinsamen Lebens hinaufgehen» (Allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft, Bern 1953, 69). — »Die idg., semitischen u.a. Dialekte sind also das Ergebnis vom Konvergieren vieler Mundarten, die früher ganz anders gruppiert waren und an anderen Isoglossen teilnahmen.

Es bleiben aber zum Teil die alten Elemente in den einzelnen Dialekten bestehen und sie können sich daraus zum Ganzen der neuen Einheit erstrecken: das erklärt, warum sich gleich Elemente im Indogermanischen oder im Semitischen usw., oder auch nur in einigen indogermanischen und einigen semitischen, bzw. uralischen usw. Dialekten wieder finden.» (Ib. 92—.) Kielet ja niiden väliset suhteet ovat paljon monisäikeisempiä kuin ovat aavistaneet nuorgrammaatikot ja heidän myöhäiset seuraajansa, jotka operoivat vain alkukielen ja lainan käsitteillä.

W:n mielestä ei ole mahdollista vertailla sellaisten kielten rakennetta, joissa samaa grammaattista kategoriaa yhdessä ilmaistaan prefikseillä², toisessa suffikseilla. Kyseessä on objektin ilmaiseminen. Objektikonjugaation tapauksessa ovat todennäköisesti niin subjektia kuin objektia ilmaisevat sekä prefiksit että suffiksit muodostuneet verbiin agglutinoinneista pronominaalisista elementeistä. Mutta niiden sijoittuminen on hyvin häilyvää. Niin possessiivisten kuin verbaalisten (subjektia tai objektia ilmaisevien) pronominaalisten elementtien sijaintikohta (pääsanan edellä tai jäljessä) ei vaihtele ainoastaan saman kielikunnan eri kielissä, vaan myös samassa kielessä. Siten prefiksin ja suffiksin eroavuus ei vielä estä vertaillemasta kieliä. W. ihmettelee, että minä, »joka en tunnusta esimerkiksi akkusatiivinpäätteen *-m* uralilaista ikää... en epäröi noin yhdistellä mitä erilaisimmista kielistä vain rakenteellisia yhtäläisyyksiä osoittavia ilmiöitä» (86). Onko sitten luvallista kiinnittää huomiota johonkin tosiaan (rakenteelliseen yhtäläisyyteen) vain silloin, kun uskotaan johonkin

todistamattomaan olettamukseen, joka perustuu erheelliseen käsitykseen, että jokin yhteinen elementti eri kielissä voi olla ainoastaan joko perintöä alkukielestä tai rinnakkaisen kehityksen tulosta. Eikö ole jo aika luopua harhaluulosta, että omistamme erehtymättömän metodin, jolla voimme todeta oletettavan tuhansien vuosien takaisen uralilaisen alkukielen kaasukset? III lingvistikongressissa 1933 Roomassa sanoi edesmennyt J. v. Ginneken, että ellei meillä olisi latinalaisen kirjallisuuden tekstejä, niin ei kukaan voisi rekonstruoida Plautuksen hvinäytelmien morfologiaa (Atti del III Congresso intern. dei linguisti, Firenze 1935, 38).

Mikäli on vaikea luopua alkukielen ideasta, pitäisi ainakin luopua oletuksesta, että alkukieli oli yhtenäinen. Mutta eikö alkukielen yhtenäisyyden kieltäminen poista tieteellisen lingvistikin perustaa (W. sanoisi: historiallis-vertailevan kielentutkimuksen varmaa pohjaa), kuten R. G. Kent luuli Pisanin kannan johdosta? Tähän voisi vastata »Language»-aikakauskirjan toimittajan sanoilla hänen vastatessaan Kentille: »Sellainen kanta, kaukana siitä, että se hävittäisi perustan vertailevalta kielitieteeltä, rakentaa sen vieläkin lujemmalle (establishes it still more firmly), so. realistisemmalle pohjalle» (Language 24, 194).

W. aliarvioi rakenteellisten yhtäläisyyksien merkityksen. Kun katsomme kielten maailmankarttaa, niin näemme, että kaikkialla maantieteellisesti yhteenkuuluvilla, mutta geneettisesti eri kielikuntiin kuuluvilla kielillä on samanlaisia rakennepiirteitä. N. S. Trubetzkoy on näyttänyt, että Vanhan maailman kielikunnat muodostavat rakenteen kannalta katsoen kat-

² Kotin kieli on mainittuun lauseeseen tullut erehdyksestä. Ks. oikaisuani UAJb 27, s. 276.

keamattoman ketjun: uralilaiskielet yhtyvät eräissä kohdin altaillaiskieliin, nämä koreaan ja sen kautta japaniin, joka taas on siltana Oseanian kieliin. Toiselta puolen altaillaiskielet yhtyvät olennaisissa kohdin tiibetiläis-birma-laisiin kieliin. Samoin on uralilaiskielillä yhteisiä piirteitä indo-eurooppalaisten kielten kanssa, viimeksi mainituilla kaukasialais- ja seemiläiskielten kanssa. Toisella suunnalla urali-altailaisilla kielillä on yhteisiä piirteitä dravidakielten kanssa. Afrikassa vie katkeamaton ketju seemiläis-, haamilais-, berberi- ja kušilaiskielistä fulja wolof-tyyppisten negroidikielten kautta Sudanin kieliin asti, jotka puolestaan ovat bantuidikielten kautta yhteydessä bantukieliin. (AL 1 86—). T:n ketjun lisäksi voisi mainita, että etelässä ovat monkhmerkielet rakenteellisenä siltana sino-tiibetiläisten ja Oseanian kielten välillä, kun taas pohjoisessa ketju vie uralilaiskielistä paleosiperialaiskielten kautta eskimoon asti, jolla puolestaan on yhteisiä piirteitä intiaanikielten kanssa. Tunnettuja ovat myös esim. Balkanin, Kaukasian tai Vähän-Aasian kielten yhteiset rakennepiirteet. UAJb 27:ssä julkaisussa artikkelissani viittasin toisaalta itämerensuomalaisten, toisaalta germaanisten, balttilaisten ja slaavilaisen kielten useihin yhteisiin rakennepiirteisiin, samoin toisaalta itäisten suomalais-ugrilaisten kielten ja unkarin sekä toisaalta turkin sekä uralilaiskielten ja niiden naapurikielten useihin muihin yhteisiin rakennepiirteisiin. Tämä kaikki ei voi olla sattumaa, vaan todennäköistä on, että nämä yhteiset piirteet ovat syntyneet pitempien kosketusten seurauksina. Huomioonotettava seikka on myös, että maailman kielten kartassa samat rakennepiirteet ja osittain myös samat grammaattiset kategoriat ovat keskityneet suurille alueille, joissa esiinty-

vät kielet eroavat toisistaan geneettisesti. Kun sitten mordvalla on struktuuripiirteitä, jotka viittaavat Kaukasiaan päin, ja kun N. Holmer on löytänyt yhteisiä rakennepiirteitä baskilais-kaukasialaisista ja paleosiperialaisista kielistä, niin siinä yhteydessä kai on luvallista kiinnittää huomiota yhteen rakennepiirteeseen, joka mordvalla on yhteinen baskin, kaukasialaisten ja paleosiperialaisten kielten sekä eskimon kanssa (jonka johdosta W. on niin hämmästyntynyt) — ilman että siitä seikasta tekisin mitään mielikuvituksellista johtopäätöstä, esim. niiden »alkusukulaisuudesta» —, jotta toiset tutkijat voisivat asiaa tarkemmin selvittää.

W:n väite, että »Taulin käsitys uralilaisten kielten alkuperästä perustuu jossakin määrin Bubrihin ns. kosketusteoriaan», on erheellinen — Bubrihin kantaan tutustuin vasta kauan oman mielipiteeni muodostumisen jälkeen. W. väittää: »Tämän käsityksen mukaan kaikki on lopulta mitä erilaisimpien ainesten seos, uuden ja vanhan, läheisen ja kaukaisen...» Onko sitten konservatiivisten kieli-miesten käsitys toisenlainen? Eikö heidänkin mielestään esim. viron kielessä ole aineksia uralilaiselta, suomalais-ugrilaiselta, suomalais-permiläiseltä, suomalais-volgalaiselta, kantasuomen ja Viron itsenäisen elämän kaudelta aina Aavikin uusimpiin kielen uudistuksiin asti (jonkun »todellisuuden lujalla pohjalla» olevan kieli-miehen mukaan on virossa jopa elementtejä, jotka ovat peräisin urali-altailaisesta tai indo-eurooppalais-uralilais-altailais-tšuktšilais-jukagiirilaisesta alkukielestä!). Tämä koskee sekä äännteellisiä, morfologisia ja lauseopillisia että leksikaalisia elementtejä; mitä tulee viimeksi mainittuihin, niin tunnustetaan myös olevan lainoja eri kielistä ja eri aikakausilta. Eivätkö

esimerkiksi suomen syntaksissa skandinaavisperäiset sivulauseet ja arkaistista tyyppiä olevat verbinomikonstruktiot elä rinnakkain? Sama ilmiö esiintyy lapin ja unkarin syntaksissa. Sitä logiikkaa, jonka nojalla W. mainituista tunnetuista seikoista tekee johtopäätöksensä («että siis yksi arvelu voi olla yhtä hyvä kuin jokin toinenkin»), en valitettavasti ymmärrä.

W:n väitteeseen, että »lapin kielen ei suinkaan ole todistettu olevan 'sekakieli' suuremmassa määrin kuin muukaan kielet» (mikä ei ole ristiriidassa minun väitteeni kanssa, että lappi on sekakieli par excellence, koska lapin sekakieliluonne on enemmän silmään-pistävä), voin minäkin yhtyä, mikäli W. myöntää, että myös toiset kielet

ovat sekakieliä ja että sittenkin on mahdollista, että lappi on enemmän sekakieli kuin jokin toinen uralilaiskieli (tuskinpa on olemassa kahta kieltä, jotka siinä suhteessa olisivat täsmälleen toistensa vertaisia). Epäilen, onko »luja ydin» oikea vertauskuva sille kielen komponentille, jonka W. asettaa vastakohtaksi vieraille vaikutuksille, koska ydin edellyttää yhtenäistä kokonaisuutta, mutta kielessä ovat oma ja vieras toisiinsa punoutuneita, ja mitä syvemmälle menneisyyteen tunkeudumme, sitä vaikeampi on niitä erottaa. Varsinkin olisi täysin erheellistä kuvitella, että meillä olisi jo täydellisesti käsissämme kantaauralin tai lapin »ydin».

V. TAULI